

ȘCOLI ȘI DASCĂLI

Școala domnească (1714–1766)

Secolul al XVIII-lea, marcat în lumea românească de profunde schimbări politice și considerat, în general, o perioadă de regres, a fost în domeniul învățământului o etapă de evoluție constantă. Numărul instituțiilor a sporit, Școala domnească a fost reformată de mai multe ori, s-au editat manuale, s-au înființat biblioteci, iar procentul știutorilor de carte a crescut. Dintre toate realizările menționate mai sus, cea mai însemnată a fost organizarea pe baze solide a Școlii domnești¹, instituție care a funcționat mai bine de o sută de ani (1714-1821), fie sub acest nume, fie cel de Academia domnească, începând din 1766.

Până în prezent, au fost formulate diferite opinii cu privire la originea acesteia, unii istorici considerând că domnitorul Nicolae Mavrocordat a reorganizat Colegiului de la Trei Ierarhi², alții susținând că instituția înființată de Vasile Lupu a fost efemeră, neexistând nici o legătură între cele două școli³. Din acest punct de vedere, considerăm că nu este vorba nici de reînființarea Colegiului Vasilian, dar nici nu putem nega legătura dintre cele două instituții, în condițiile în care ambele au fost organizate din inițiativa domnitorilor, și-au ținut cursurile în aceeași clădire (pentru o perioadă), având însă modele diferite. Apreciem că Școala domnească a fost fondată prin reformarea Colegiului Vasilian, căruia i s-au adus modificări în ceea ce privește planul de studii.

Deschiderea Școlii domnești din Iași a avut loc în timpul lui Nicolae Mavrocordat, domnitor preocupat de propria educație, de instruirea fiilor săi, așa cum ni-l relevă și paginile din cronicile vremii: „om înțelept și învățat ce era în toate științele (...). Cunoștea limba greacă veche, avea multe cunoștințe și în istorie (...). Știa multe limbi în chip desăvârșit ca și tatăl său, Alexandru. Era om bisericos, păzitor al sfințelor porunci și se ținea departe de ospete”⁴.

Corespondența dintre Nicolae Mavrocordat și profesorul Iacob Manos din Argos confirmă informațiile prezentate în letopisețe, ilustrând interesul pentru educație, preocupările sale filosofice, mai ales că din aceste învățături a putut înțelege mai bine problemele statului⁵.

¹În actul emis în 1766 de către Grigorie Alexandru Ghica, instituția ieșeană este denumită pentru prima dată „Academie a învățăturilor și epistimurilor”.

²A. D. Xenopol, *Memoriu asupra învățământului superior în Moldova*, Iași, Tipografia Națională, 1885, p. 10; V. A. Urechia, *Istoria școalelor de la 1800-1864*, vol. I, București, Imprimeria Statului, 1892, p. 12.

³S. Bărsănescu, *Academia domnească din Iași 1714–1821*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1962, p. 31.

⁴*Cronica Ghiculeștilor (1695-1754). Istoria Moldovei între anii 1695-1754*, ediție îngrijită de Nestor Camariano și Ariadna Camariano-Cioran, București, Editura Academiei, 1965, pp. 65, 75.

⁵*Documente privitoare la istoria românilor culese de Eudoxiu Hurmuzaki* vol. XIV, partea I (1320-1716), editat de N. Iorga, București, 1913, p. 427.

Deoarece actul care a stat la baza organizării instituției ieșene nu s-a păstrat sau nu a fost descoperit până în prezent, nu putem afirma cu certitudine data la care a fost deschisă. Pe baza izvoarelor istorice indirecte, credem că momentul poate fi plasat în primăvara lui 1714, pregătirile începând cu un an înainte, când domnitorul Moldovei apela la profesorul său pentru a-i trimite cărțile necesare. De altfel, Cronica anonimă a Moldovei 1661-1729 relatează că: „Acesta domnu în dzilele sale, al doile an a domnii sale, [...] au așezat domnul școale de învățătura cărții, în oraș, în Iași, cu cheltuiala sa: școală elinească, grecească, moldoveniască, cu dascăli învățați”⁶. Însă, definitivarea acestui proiect în anul 1713 este exclusă deoarece problema organizării instituției a fost discutată cu patriarhul Ierusalimului, Hrisant Notara, în timpul vizitei acestuia la Iași, eveniment petrecut la începutul anului următor, după Bobotează⁷. Din izvoarele evocate mai sus, nu aflăm data exactă a deschiderii școlii, însă avem certitudinea că aceasta nu a avut loc mai devreme de 6 ianuarie 1714, dar nici mai târziu de 3 aprilie 1714, când profesorul Iacob Manos îl felicita pe Hrisant Notara pentru sfatul și sprijinul acordat domnului Moldovei în direcția edificării acesteia: „Admir și școlile ridicate în Moldova și doresc celui care le-a alcătuit, domnului și stăpânitorului meu, să le îngrijească și să le cârmuiască întru mulți ani”⁸.

În ceea ce privește programa de studii a instituției ieșene, considerăm că aceasta era asemănătoare cu cea a Școlii domnești din Țara Românească, care, la rândul său, avea ca model pe cea a Academiei din Constantinopol. Un argument în acest sens îl constituie faptul că ambele instituții au fost organizate cu sprijinul și în prezența patriarhului Hrisant Notara și că trebuiau deschise în același an, 1707, însă condițiile politice au determinat amânarea acestui proiect pentru Moldova până în 1714. În consecință, studiile filologice și teologice ocupau un loc important, dar nu erau neglijate nici disciplinele științifice, printre obiectele parcurse numărându-se logica, retorica, fizica, metafizica, „despre cer”, „despre naștere și pieire”, „despre suflet”. În descoperirea acestor domenii se foloseau operele învățaților greci și latini precum Socrate, Sofocle, Euripide, Demostene, Pindar, Xenofon, Plutarh, Tucidide, Pitagora, operele teologice ale lui Grigore din Nazianz, lucrarea despre sintaxă a lui Alexandru Mavrocordat⁹. O importanță deosebită era acordată studiului limbilor greacă veche și nouă, slavonă și română: „Adus-au și doi dascăli de carti elinească și unul de cartea de obști greciască ca să învețe cine ar vrea și un dascăl ca să înveță carte slovenească și altul ca să înveță pe înțăles moldovenești”¹⁰. Întrucât domnitorul cunoștea bine limba latină, întreținând conversații de ore întregi cu fostul rege al Poloniei, Stanislav Lesczynski, considerăm că nu putea omite acest obiect de studiu din planul de învățământ. De asemenea, filosofia, religia și istoria erau studiate deoarece dom-

⁶ *Ibidem*, vol. XIV, partea I, pp. 535-536; Pseudo-Alexandru Amiras, *Cronica anonimă a Moldovei de la 1661 până la 1729*, București, Editura Academiei Române 1975, p. 141.

⁷ *Cronica Ghiculeștilor (1695-1754). Istoria Moldovei între anii 1695-1754*, p. 65; Pseudo-Alexandru Amiras, op. cit., p. 177; Axinte Uricariul, *Letopisețul Țării Moldovei (1711-1715)*, Chișinău, 1999, p. 104.

⁸ *Documente privitoare la istoria românilor culese de Eudoxiu Hurmuzaki*, vol. XIV, partea I, pp. 565, 586.

⁹ *Ibidem*, vol. XIV, partea I, pp. 392-394.

¹⁰ Axinte Uricariul, op. cit., p. 104; *Cronica Ghiculeștilor (1695-1754). Istoria Moldovei între anii 1695-1754*, p. 65; Pseudo-Alexandru Amiras, op. cit., p. 177.

nitorul Nicolae Mavrocordat avea cunoștințe bogate de filosofie, era om bisericos, iar înțelegerea istoriei constituia o prioritate deoarece conștientiza rolul acesteia pentru un om de stat¹¹.

Școala domnească din Iași și-a deschis porțile în anul 1714, dar a fost organizată treptat, până la mutarea lui Nicolae Mavrocordat pe tronul Țării Românești, corespondența domnitorului ilustrând preocuparea pentru sporirea numărului profesorilor și dotarea acesteia cu cărți. Astfel, înainte de începerea activității, fuseseră aduși la Iași doi dascăli, Constandie și Athanasie, iar la începutul anului 1715, au venit încă doi, Constantin, numit profesor la Școala domnească, și „prea-învățatul popă chir Serafim”, care se ocupa de educația fiului domnitorului: „învățatul chir Serafim s-a așezat pentru robul Tău, fiul meu Scarlat, și de-ar da Dumnezeu ca prin sfintele rugăciuni să înainteze în creștere și virtute”¹². Prea-învățatul Constantin s-a lovit inițial de refuzul ucenicilor de a frecventa învățământul în limba greacă, dar, la scurt timp, dovedindu-și calitățile de dascăl și având susținerea domnitorului, i-a convins să-i urmeze cursurile. Tot în anul 1715, au fost numiți și dascălii Gheorghe Papadopoulos (pentru limba greacă) și Ștefan (pentru limba greacă), cel din urmă fiind un tânăr din partea locului, „serios și destoinic pentru o astfel de sarcină”¹³.

În ceea ce privește nivelul de studii, Ștefan Bîrsănescu și Constantin Cihodaru apreciau că instituția din Iași era o școală superioară de tipul celei din Țara Românească¹⁴. Aceeași concluzie se desprinde și din scrierile istoricului N. Iorga, care, referindu-se atât la școala ieșeană, cât și la cea din București, le considera „școli bune, foarte bune, corespunzătoare celor din centrul și apusul Europei”¹⁵. Din punctul nostru de vedere, Școala domnească, dacă ar fi să o comparăm cu organizarea sistemului de educație din zilele noastre, cuprindea atât învățământul mediu, cât și pe cel superior. De altfel, în secolele XVII-XVIII nu existau trei trepte de învățământ (primar, secundar și superior), putându-se vorbi doar de cel elementar - unde tinerii învățau scrisul, cititul, socotitul - și școlile „înalte” care înglobau învățământul mediu și superior din zilele noastre.

Cursurile acestei instituții de învățământ s-au ținut inițial în clădirea ridicată pentru funcționarea Colegiului Vasilian, pe Ulița Ciubotărească, lângă feredeu (baia publică). Aceasta fusese avariata în 1686-1687, când biserica Trei Ierarhi împreună cu școala fuseseră distruse de polonezii lui Ioan Sobieski, dar, între timp, a fost reparată, iar în 1714 se găsea în bună stare¹⁶. Cea mai relevantă dovadă o avem într-un act din 1761, care atestă schimbul de proprietăți dintre mănăstirea Trei Ierarhi și suiulgi Dima și Constantin: „au fost acele școale până în zilele lui Mihai Racoviță voievod, la leat 7232 (1723 sau 1724), și arzând de foc școalele, au rămas locul slobod și pustiu

¹¹ *Istoria orașului Iași*, vol. I, p. 292; Axinte Uricariul, op. cit., pp. 104-105; *Cronica Ghiculeștilor (1695-1754)*. *Istoria Moldovei între anii 1695-1754*, p. 75; Pseudo-Alexandru Amiras, op. cit., p. 311.

¹² *Documente privitoare la istoria românilor culese de Eudoxiu Hurmuzaki*, vol. XIV, partea I, pp. 565-566 și pp. 863-864; Ibidem, vol. XIV, partea I, pp. 676-677.

¹³ *Documente privitoare la istoria românilor culese de Eudoxiu Hurmuzaki*, vol. XIV, partea I, pp. 682-684

¹⁴ Ștefan Bîrsănescu, op. cit., p. 36; *Istoria orașului Iași*, vol. I, p. 290

¹⁵ N. Iorga, *Istoria învățământului românesc*, p. 76.

¹⁶ Constantin I. Andreescu, op. cit., p. 42.

până la leat 7244 (1736), când egumenul mănăstirii Trei Ierarhi l-a dat cu bezmăn suilgiului Dima și fratelui său Constantin”¹⁷.

După incendiul din 1724, domnitorul Mihai Racoviță, negăsind o clădire destul de încăpătoare pentru desfășurarea activității Școlii domnești, a hotărât mutarea dascălilor în incinte separate. Astfel, cursurile de limba greacă s-au ținut în cadrul mănăstirii Barnovschi, apoi au fost mutate la Mitropolie. Cea din urmă instituție, pentru a avea resursele necesare întreținerii școlii, începând cu anul 1729, a primit numeroase scutiri de dări și dării de la mitropolitul Gheorghie, de la numeroși boieri și negustori și chiar de la domnitorul țării¹⁸. Cursurile de „slavonie” s-au ținut în chiliile bisericii Sfântul Sava din Iași, domnitorul Mihai Racoviță fiind nevoit să găsească o soluție rapidă pentru adăpostirea elevilor și profesorilor, iar acest lăcaș de cult dispunea de spațiu suficient și nu fusese afectat de incendiu¹⁹. După mutarea cursurilor Școlii domnești cu predare în limba greacă în chiliile de la Mitropolie, domnitorul, din dorința de a așeza în cadrul acestei instituții și cursurile de limbă slavonă, la 20 februarie 1735 a luat hotărârea de a ridica o construcție nouă pentru a servi scopului propus. Până în primăvara anului următor, la 1 martie 1736, construirea caselor de la Mitropolie a fost finalizată, însă nu avem certitudinea că școala slavonească a fost mutată imediat de la Sfântul Sava la Mitropolie²⁰. Cursurile de limba română, nu știm unde au fost mutate, însă pe parcursul deceniului al cincilea se țineau în cadrul bisericii Sfântul Nicolae domnesc. Acestea au rămas pe lângă aceeași biserică și după 1762, când școala slavonă a fost mutată în incinta Mitropoliei, alături de cea cu predare în limba greacă²¹.

În ceea ce privește evoluția „Școlii înalte domnești” în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, aceasta a funcționat fără întrerupere, cunoscând atât perioade de înflorire, cât și de declin. Mutarea lui Nicoalae Mavrocordat pe tronul Țării Românești și desfășurarea războiului austro-otoman din 1716-1718 au contribuit la dezorganizarea ei. Noul domnitor, Mihail Racoviță, deși a reconfirmat hrisovul emis de către înaintașului său, nu s-a preocupat îndeaproape de această instituție, declinul ei reieșind din corespondența profesorului Constantin Malatios: „dascălii au rămas fără școlari, iar profesorii fără plată”²².

Beneficiind de o educația aleasă, înțelegând rolul acesteia în devenirea unui popor („țîind samă de prea-asprele răutăți și nesuferite nenorociri ce vin din neînvățătura cea întunecată”²³), Grigorie al II-lea Ghica a trecut la reformarea Școlii domnești, dovedind o preocupare constantă pentru acest domeniu pe parcursul celor trei domnii. Aceasta a fost reorganizată într-un timp foarte scurt, cu sprijinul lui Nicoalae Mavrocordat, pe atunci domn în Țara Românească, și prin „părinteasca îngrijire și supraveghere” a lui Hrisant Notara. Grigorie al II-lea Ghica a menținut vechea struc-

¹⁷ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. VI, pp. 330-332.

¹⁸ *Ibidem*, vol. IV, pp. 70-71, 77, 80, 99, 118, 149, 150, 162-164, 187-188, 192, 197-198, 220-221, 235-236, 302.

¹⁹ Dan Bădărău, Ioan Caproșu, *Iași vechilor zidiri*, Iași, Editura Demiurg, 2007, p. 163.

²⁰ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. IV, pp. 162-164, 193-196.

²¹ *Ibidem*, vol. V, pp. 369-370, pp. 373-374, pp. 382-384 și vol. VII, pp. 220-221.

²² *Documente privitoare la istoria românilor culese de Eudoxiu Hurmuzaki*, vol. XIV, partea a II-a, pp. 814-822.

²³ *Ibidem*, vol. XIV, partea a II-a, p. 1003.

tură cu predare „în patru limbi”, respectiv greaca veche și nouă, slava și româna, iar măsurile luate au dus și la modernizarea instituției în ceea ce privește metodele folosite. Astfel, în predarea limbii grecești se recomanda să se procedeze de la studiul noțiunilor simple la cele complexe: „toate treptat și fără amestec, cu ceruta rânduială, cu predarea și ordinea cuvenită, și nu mai puțin și cu îngrijirea deosebită”²⁴. Bani pentru plata profesorilor și întreținerea elevilor erau asigurați din contribuțiile anuale puse pe seama mitropolitului, episcopilor, boierilor cu dregătorii și negustorilor din Iași²⁵, această hotărâre fiind modificată în cursul celei de a doua domnii deoarece aceștia se adunau greu, stabilindu-se întreținerea școlilor de către preoți²⁶.

Constantin Mavrocordat, spirit luminat, a completat măsurile luate de predecesorul său, acordând sprijin tinerilor săraci care doreau să-și continue studiile la Școala domnească și luând măsuri pentru a asigura o bună pregătire elevilor. De asemenea, a arătat o preocupare deosebită pentru educația preoților, stabilind că supravegherea ucenicilor, care doreau să urmeze o carieră ecleziastică, să fie pusă tot în grija mitropolitului Moldovei: cei care „să vor face preoți dintre dânșii să fie învățați(i) și pedepsiți(i) să poată ceti orânduiala bisericii după cum se cuvine”²⁷. Tot în această perioadă, Constantin Mavrocordat a introdus două discipline noi (latina și araba) și a lărgit sfera de recrutare a elevilor: „Așijderea au mai făcut școli de învățătură și latinești și arăpești și au dat de știre tuturor mazililor în toată țara ca să-ș aducă copiii la învățătură la școală”²⁸.

Împrejurările politice și criza financiară generată, în special, de consolidarea dominației otomane au dus de cele mai multe ori la dezorganizarea școlii. Într-o astfel de situație se găsea în 1758, când domnitorul Ioan Calimah a orânduit pe mitropolitul Iacob Putneanu și pe învățatul Critie să cerceteze starea instituției ieșene. Măsura a fost determinată și de faptul că dascălii nu aveau o imagine prea bună în societatea moldavă, iar dorința domnitorului era să aibă profesori „pricopsiți” de la care ucenicii să aibă ce învăța, întrucât aprecia că școala este „cuibul înțelepciunilor, grădina iscusitelor meșteșuguri, izvorul învățăturilor, glasul celor de demult care buciună adevărul”²⁹.

Raportul întocmit în urma cercetării situației de la Școala domnească dezvăluia că instituția se afla în declin deoarece fii boierilor nu acordau o importanță deosebită propriei educații, uneori părăsind-o pentru a ocupa diferite dregătorii, iar ucenicii săraci erau nevoiți să își întrerupă studiile din cauză că nu dispuneau de mijloacele materiale necesare: „unii din ucenici iubind mai mult cinstea Curții, alții fiindu streini și de cele trebuincioasă pentru viață lipsiți(i), neîngăduind vremea și neșăzând până la sfârșitul învățaturii ies, părăsind cartea”³⁰. Decăderea era determinată și de dezvoltarea haotică a învățământului particular, unii profesori - străini sau localnici -

²⁴ *Ibidem*, vol. XIV, partea a II-a, p. 995 și p. 1004.

²⁵ *Ibidem*, vol. XIV, partea a II-a, pp. 1005-1006.

²⁶ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. V, p. 335.

²⁷ *Ibidem*, vol. IV, p. 163.

²⁸ Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovii de la Dabița voievod până la domnia lui Ioan Mavrocordat voievod (1662-1743). O samă de cuvinte*, ediție critică și studiul introductiv de Gabriel Ștrempele, București, Editura Minerva, 1982, p. 858.

²⁹ *Ibidem*, vol. VI, p. 194.

³⁰ *Ibidem*, vol. VI, p. 195.

strângând ucenici și făcând „școale osăbite”, care loveau în învățământul organizat de către domnitor.

Pentru redresarea acesteia, Ioan Calimah a stabilit că ucenicii nu aveau voie să părăsească instituția până la finalizarea studiilor, acestea urmând să se desfășoare obligatoriu pe o perioadă de șase ani, și nici să ocupe demnități în administrația statului. Școlilor particulare, deschise de diferiți profesori, li se interzicea funcționarea, tinerii moldoveni fiind îndrumați spre „Școala cea mare domnească”, iar cei mare încălcau aceste hotărâri, erau denunțați și pedepsiți chiar de domnitor. În ceea ce privește dascălii de la curțile boierești, puteau să își continue activitatea cu condiția să îi instruiască doar pe tinerii acelor familii și să nu formeze clase³¹. Hotărârile luate au dus la o mai bună organizare a instituției, proces continuat de către domnitorul Grigorie al III-lea Ghica, care a transformat-o într-o adevărată Academie a „epistimurilor” (științelor), intrând într-o nouă etapă de evoluție.

În concluzie, în anul 1714 a fost organizată, de către domnitorul Nicolae Mavrocordat, Școala domnească, cea mai importantă instituție cu rol educativ din Moldova care cuprindea cursurile corespunzătoare învățământului secundar și superior din zilele noastre. Aceasta a funcționat până la incendiul din 1724 în clădirile de pe Ulița Ciubotărească, apoi cursurile au fost mutate în incinte separate, pentru ca din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea să fie reunite și mutate în incinta Mitropoliei. Programul era asemănător cu cel al Școlii domnești din București, care avea ca model pe cea a Academiei din Constantinopol, studiile teologice și filologice ocupând un loc important, fără a fi neglijate total nici noțiunile cu caracter științific. O importanță deosebită se acorda studiilor de limba greacă veche și nouă, limba slavă, limba română, dar și filosofiei și istoriei, domnitorul fiind un cunoscător al acestor discipline de studiu. Școala a funcționat fără întreruperi, cunoscând atât perioade de înflorire, în timpul unor domnitori precum Nicolae Mavrocordat, Grigorie al II-lea Ghica, Constantin Mavrocordat, dar și de declin, în timpul lui Mihail Racoviță sau Ioan Mavrocordat. La mijlocul secolului al XVIII-lea, instituția se afla în declin, însă, în timpul domnitorului Grigorie al III-lea Ghica, a fost reorganizată, fiind transformată într-o adevărată academie, în care erau studiate atât disciplinele umaniste, cât și științele.

Prof. dr. Adriana RADU
Colegiul Național din Iași

³¹*Ibidem*, vol. VI, p. 196.